

Zofia Szarota

PRAWA OSÓB STARSZYCH

ZMIANA DEMOGRAFICZNA

Seniorzy, pokolenie III wieku, pokolenie laureatów... Te eufemizmy zarezerwowane są i określają ludzi powyżej sześćdziesiątki. Świat stanął wobec zmiany demograficznej – ludzkość się intensywnie starzeje. W najbliższych trzydziestu latach liczba osób starszych na Ziemi potroi się. Zgodnie z przewidywaniami demografów w niedalekiej przyszłości poważnie zostaną zachwiane proporcje między ludnością w wieku produkcyjnym i nieprodukcyjnym. Po raz pierwszy w dziejach ludzkości **liczba sześćdziesięciolatków przewyższy liczbę dzieci poniżej piętnastego roku życia!** Osoby, które ukończyły 60. rok życia, będą stanowiły blisko 20 procent ogółu ludzkości, co oznacza, że będzie ich około 2 miliardy¹.

Najczęściej stosowaną w badaniach demograficznych miarą starzenia się ludności jest procentowy udział osób po 60. roku życia w ogólnej strukturze społeczeństwa. Starość demograficzna jest sytuacją typu statycznego, wyznaczoną przez proporcję ludzi starych w społeczeństwie.

W procesie starzenia się ludności, zależnie od udziału w jej strukturze osób w wieku 60 lat i więcej, wyróżnia się pięć faz:

1. Brak oznak starości demograficznej – poniżej 8% ogółu ludności stanowią osoby po 60. roku życia.
2. Wczesna faza przejściowa pomiędzy stanem młodości i starości demograficznej, tj. od 8 do 10% ogółu ludności.

¹ W 2000 r. odsetek 60-latków i starszych wynosił: we Włoszech – 23%, w Grecji, Szwecji – 22%, w Niemczech – 21%, w Wielkiej Brytanii 20,5%, we Francji 20%, w Austrii – 19,8%, na Węgrzech – 19,5%, w Holandii 17,7%.

3. Późna faza przejściowa pomiędzy stanem młodości i starości demograficznej, czyli 10–12% ogółu społeczeństwa.

4. Stan starości demograficznej – 12% lub więcej ogółu ludności stanowią osoby po 60. roku życia.

5. Stan zaawansowanej starości demograficznej, gdy udział osób w wieku 60 lat i więcej przekracza 15% ogółu społeczeństwa².

W związku z powyższym wyróżnia się trzy typy struktury ludności, uwzględniając pokolenia dzieci, rodziców i dziadków:

Typ progresywny: 40% dzieci, 50% rodziców, 10% dziadków – jest to społeczeństwo młode, o silnej dynamice,

Typ stacjonarny: 30% dzieci, 50% rodziców, 20% dziadków – jest to stan równowagi, odznaczający się brakiem dynamiki rozwojowej.

Typ regresywny: 20% ogółu społeczeństwa stanowią dzieci, 50% rodzice, 30% dziadkowie – społeczeństwo kurczy się i starzeje, powoli wymiera³.

Za lat 30 najwięcej 60-latków i starszych będą liczyć Japonia i Włochy – po 33%. ogółu obywateli. W USA ich liczba osiągnie 25%. W Polsce odsetek najstarszych mieszkańców wyniesie wtedy 22% (dzisiaj 6,4 mln osób – ponad 16%)⁴. Obecnie na przykład w Rosji na jednego emeryta przypada 1,8% osób pracujących, w USA 2,5%, w Japonii 2,6%⁵. W dramatycznej sytuacji znajdują się Niemcy. W 2050 roku liczba ludności zmniejszy się tam o 12 milionów – z obecnych 82 milionów do 70 milionów, z czego ponad 30 milionów będzie w wieku ponad 65 lat! Niemiecki iloraz starości podwoi się: na 100 osób w wieku produkcyjnym przypadać będzie do 80 emerytów (w 2001 roku proporcja wynosiła odpowiednio 100 : 40).

Do niedawna zjawisko starzenia się populacji miało zasięg regionalny, ograniczony do krajów rozwiniętych, obecnie problem ten występuje także w krajach Trzeciego Świata. W Indiach i Meksyku w 2025 r. co najmniej 12% populacji przekroczy sześćdziesiątkę. Najprawdopodobniej wystąpią tam poważne problemy ekonomiczne wynikające z braku funduszy na inwestycje w infrastrukturę przestrzeni życiowej osób trzeciej i czwartej generacji. Konflikty, choroby (np. AIDS) naruszą poważnie strukturę demograficzną niektórych państw. Kraje rozwijające się najszybciej poznają rozmiary i konsekwencje starzenia się.

² Por.: E. Rosset, *Ludzie starzy. Studium demograficzne*, Warszawa 1967, s. 193; S. Kłownik, *Starzenie się ludności*, [w:] *Encyklopedia Seniora*, Warszawa 1986, s. 36.

³ K. Wiśniewska-Roszkowska, *Starość jako zadanie*, Warszawa 1989, s. 11.

⁴ Już co szósty Polak ma 60 lat i więcej (6 414 962 osoby), a w 2030 roku będzie to co trzeci rodak. W ciągu ostatnich lat w Polsce obserwujemy stały spadek liczby urodzeń. W 1999 r. po raz pierwszy doszło do ujemnego przyrostu naturalnego. Przy zachowaniu dzisiejszych tendencji w 2030 r. ludność Polski może obniżyć się do 30 mln, a w 2050 r. spadnie poniżej 20 mln.

⁵ Por. E. Korolewa, *Charakterystyka orientacji dorosłego w dziedzinie edukacji*, [w:] S. Wierszłowski (red.), *Edukacja dorosłych: realia, problemy, prognoza*, Warszawa 1999, s. 58.

Józef Kocemba⁶, reprezentujący współczesną gerontologię, w biegu życia jednostki wyróżnia następujące okresy:

1. Poznawania świata i przygotowań do pełnienia ról biologicznych, społecznych i zawodowych – pierwsze 30 lat życia jednostki.

2. Twórczy, dzielony na dwa 15-letnie podokresy – wieku średniego (30 – 45 lat) i wieku dojrzałego (45 – 60 lat).

3. **Starości**, także dzielony na piętnastoletnie odcinki – tzw. **III wieku** – *young old* (60 – 75 lat) oraz podokres **starości dojrzałej** – *old old* (75. – 90. rok życia).

4. **Długowieczności** – *oldest old*, powyżej 90 lat aż do końca życia, które, jak się okazuje, u człowieka może sięgnąć granicy 110 – 120 lat⁷.

Jak przewidują demografowie ONZ, w 2050 roku na świecie żyć będzie ponad 3 miliony stulatków.

Fakty te implikują poszerzające się zainteresowanie problemami osób starszych na całym świecie. Wydłużający się czas ludzkiego życia bez wątpienia przyniesie redefinicję starości jako pojęcia gerontologii społecznej. Czy w konsekwencji nastąpi zmiana jakości życia przedstawicieli najstarszego pokolenia, doprowadzając do odrodzenia społecznego prestiżu starości? Czy warto inwestować w długowieczność niesprawną, zależną, nieświadomą swoich praw? Co należy uczynić, by druga połowa ludzkiej egzystencji była aktywna i satysfakcjonująca jednostkę zdolną do samowystarczalnego zaspokajania swoich potrzeb?

STRATEGIE I REKOMENDACJE

Zgodnie z rekomendacją komitetu ekspertów do spraw starzenia się Organizacji Narodów Zjednoczonych z maja 1974 roku, powinny zostać wypracowane generalne strategie zasadzające się na celach pomyślnego, dobrego starzenia się. Jak pisze A. A. Zych,

podstawą polityki narodowej w stosunku do ludzi w podeszłym wieku i ludzi sędziwych powinna stać się ustawa o prawie osób starzejących się i starych do

⁶ J. Kocemba, *Biologiczne wyznaczniki starości*, [w:] A. Panek, Z. Szarota (red.), *Zrozumieć starość*, Kraków 2000, s. 108-109.

⁷ Tezę gerontologów dotyczącą *maximum life span* weryfikują fakty: za osobę, która żyła najdłużej, uważana jest Francuzka Jeanne Calment, która urodziła się w 1875 roku a zmarła w sierpniu 1997, przeżywszy 122 lata. 120 lat dożył Japończyk Shigechiyo Izumi. W Rumunii żyje 115-letnia Anitica Butariu, w Japonii 114-letnia Kamato Hongo. Japończyk Yukichi Chuganji, były hodowca jedwabników, urodził się w 1889 roku, w roku 2002 świętował swoje 113 urodziny. Najstarszym żyjącym mężczyzną świata – według *Księgi Rekordów Guinnessa* – został on 4 stycznia 2002 roku, gdy na Sardynii zmarł Antonio Todde. W USA zmarła, znajdująca się dotychczas na pierwszym miejscu listy światowych seniorów, Amerykanka Maude Farris-Luse, która przeżyła 115 lat i 56 dni. W Polsce odnotowano fakt trwającego 112 lat życia Rozalii Mielczarek.

uczestnictwa w życiu społecznym, kulturalnym i ekonomicznym swojego narodu, która usuwałaby dyskryminujący, w porównaniu z pokoleniami młodszymi, czynnik wieku⁸.

Równocześnie, co zrozumiałe, ludzie starsi bronią się przed traktowaniem ich jako grupy odrębnej, mniejszościowej⁹. Jednak wydaje się, że faktyczna realizacja praw człowieka starszego jest nieprawidłowa.

Osoby starsze cierpią z powodu zmniejszonej umiejętności adaptacji do funkcjonowania w warunkach społeczeństwa ciągłej zmiany, utraconej zdolności do swobodnego pokonywania przeszkód kulturowych i socjo-ekonomicznych. Liczne osoby starsze nie mają dostępu do podstawowych dóbr życiowych z powodu dyskryminacji związanej nie tylko z wiekiem, ale także z pochodzeniem etnicznym, rasą, wyznaniem, płcią, ekonomicznymi i prawnymi przyczynami nierówności¹⁰. Wzrasta dysproporcja między krajami rozwijającymi się a rozwiniętymi, między środowiskami zurbanizowanymi a wiejskimi. Zmiany zachodzące w obyczajowości, strukturze i funkcjach rodziny, w stylu życia całych społeczeństw, mogą przynieść znaczące i przykre konsekwencje dla osób starszych.

Z inicjatywy ONZ na przełomie lipca i sierpnia 1982 roku odbyła się w Wiedniu światowa sesja poświęcona problemowi starzenia się ludności. Został na niej opracowany plan międzynarodowego działania, do dzisiaj będący punktem odniesienia o zasięgu światowym. ONZ sformułowała osiemnaście zasad dla ludzi starszych (zasady te są zgrupowane w pięciu rozdziałach: niezależność, uczestnictwo, opieka, samorealizacja, godność)¹¹. Światowym Dniem Człowieka Starszego uczyniono 1 października, Europejskim Rokiem Ludzi Starszych i Solidarności Międzypokoleniowej był rok 1993. Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w 1992 roku proklamowało obchody Międzynarodowego Roku Seniorów (Światowy Rok Ludzi Starszych) na rok 1999. Akcje podejmowane pod hasłem „Społeczeństwo otwarte dla wszystkich pokoleń” miały się przyczynić do konstruktywnej dyskusji nad problemami osób „w wieku satysfakcji” oraz optymalizacji ich obecnej i przyszłej

⁸ A. A. Zych, *Człowiek wobec starości. Szkice z gerontologii społecznej*, Katowice 1999, s. 131.

⁹ Por. L. Frąckiewicz, *Karta praw człowieka starego*, Warszawa 1985.

¹⁰ Mam tu na myśli sytuację wdów hinduskich, które dla rodziny są zwiastunem nieszczęścia i, choć nie muszą już płonąć na stosie pogrzebowym zmarłego męża, to czeka je trudne, uzależnione od jałmużny, życie w aśramie; sytuację prawną i obyczajową kobiet arabskich i afrykańskich, ukrytych w burkach kobiet muzułmańskiego Wschodu. Starsze kobiety, których jest więcej w generalnej populacji osób wieku sędziwego, nieproporcjonalnie bardziej niż mężczyźni cierpią z powodu ubóstwa, złego stanu zdrowia i izolacji społecznej.

¹¹ Papieska Rada do spraw Świeckich, *Godność i Posłannictwo Ludzi Starszych w Kościele i w Świecie*, przeł. ks. Stanisław Czerwik, Watykan 1998; www.diecezjalne.katowice.opoka.org.pl.

przestrzeni życiowej, starając się stwarzać warunki życia sprzyjające wykorzystaniu ich potencjału. Sekretarz Generalny ONZ, Kofi Annan, w swoim orędziu na Światowy Dzień Ludzi Starszych obchodzony w roku 1998 stwierdził:

„Społeczeństwo otwarte dla wszystkich pokoleń” to wspólnota, która nie redukuje ludzi starszych do karykaturalnego rzędu upośledzonych i emerytów, ale podchodzi do nich jako tych, którzy przyczyniają się do ludzkiego rozwoju i korzystają z jego dobrodziejstw¹².

Jest to więc społeczeństwo, które liczy się z wszystkimi pokoleniami.

STOWARZYSZENIA I ORGANIZACJE ŚWIATOWE DZIAŁAJĄCE NA RZECZ OSÓB STARSZYCH

W skali globalnej działają dwa stowarzyszenia chroniące prawa człowieka. Są nimi:

International Federation of Human Rights (FIDH), Międzynarodowa Federacja do spraw Praw Człowieka, z siedzibą w Brukseli – przedstawicielstwo w Unii Europejskiej. Powstała w 1922 roku. Jej cele związane są z uniwersalnym i efektywnym wdrożeniem do praktyki społecznej Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka z 1948 r. Obecnie skupia 115 organizacji narodowych z 90 państw świata. Organizuje sieć stowarzyszeń ochrony praw człowieka. Prowadzi dochodzenia sądowe i obserwacje przestrzegania tych praw. Opracowuje prawne programy międzynarodowej współpracy, programy szkoleniowe skierowane do liderów i członków Federacji.

Human Rights Watch (HRW) – Strażnik Praw Człowieka, jedna z agend Narodów Zjednoczonych. Organizacja ta powstała w 1978 roku w Helsinkach. Jej siedziby znajdują się w Nowym Jorku, Brukseli, Londynie, Moskwie, Hong Kongu, Los Angeles i Waszyngtonie. Misją HRW jest ochrona praw człowieka na całym świecie. Wspiera działaczy i ofiary, dąży do zapobiegania dyskryminacji, przestrzegania praw do wolności politycznej, do ochrony ludzi przed torturami i niehumanitarnym traktowaniem podczas wojny, do stawiania przestępców przed wymiarem sprawiedliwości. Prowadzi badania i nagłaśnia fakty dotyczące pogwałceń praw człowieka, by pociągnąć sprawców do odpowiedzialności. Wzywa rządy i osoby sprawujące władzę do zaprzestania nadużyć i do respektowania międzynarodowych praw człowieka.

Powyższe organizacje chronią uniwersalne prawa każdego człowieka.

Wobec rewolucji demograficznej zawiązały się stowarzyszenia, których misją stała się ochrona praw najstarszej generacji.

¹² Ibidem, s. 1-2.

Federacją patronującą problemom osób starszych, o globalnej skali działania, jest **International Federation on Ageing (IFA)** – istniejąca od ponad 20 lat agenda ONZ z siedzibą w Montrealu, wydająca periodyk „Ageing International”. W działalności Federacji warte odnotowania są przede wszystkim inicjatywy związane z określeniem praw i zasad normujących sytuację osób starszych w życiu społecznym i obywatelskim. Należą do nich między innymi *Plan d'action international de Vienne* (Wiedeński międzynarodowy plan działania) z 1982 roku, *Declaration des droits et responsabilités des peronnes âgées de la FIV* (Deklaracja Praw i Odpowiedzialności Osób Starszych) z 1990 roku, Zasady Narodów Zjednoczonych z 1991 roku, Montrealska Deklaracja IFA z 8 IX 1999 roku ogłoszona podczas IV Światowej Konferencji na temat starości. W Montrealu spotkało się 1200 osób reprezentujących 68 państw. Stwierdzono wówczas, że zasady dotyczące osób starszych przyjęte przez Narody Zjednoczone w latach 1982 i 1991 nie są przestrzegane. We wrześniu 1999 roku zostały opracowane Rekomendacje dla Narodów Zjednoczonych, kierowane do krajów członkowskich. Obejmują one powszechne prawa osób starszych do poczucia bezpieczeństwa ekonomicznego, wyżywienia, ochrony zdrowia, mieszkania, odzieży, środków transportu. Seniorzy powinni posiadać gwarancje pełnego uczestnictwa w życiu politycznym i kulturalnym swoich społeczności. Narody powinny ustanowić, podtrzymywać i chronić ustawodawstwo zapewniające osobom starszym godne traktowanie, wysoką jakość usług, troski i opieki; czuwać, aby Seniorzy nie byli wyzyskiwani oraz aby nie stali się ofiarami złego traktowania fizycznego i psychicznego. Należy wyeliminować przeszkody stojące na drodze osobom starszym, dostarczając im szans na optymalny samorozwój, dążyć do zapewnienia właściwych warunków pracy tym, którzy wciąż są czynni zawodowo, znosić bariery komunikacyjne, architektoniczne, aby starsi mieli swobodny dostęp do wszystkich miejsc. Zgodnie ze statutem IFA osoby starsze mają prawo do odpowiedniego wyżywienia, schronienia, odzieży, ochrony zdrowia, rodzinnego i wspólnotowego wsparcia, pomocy i samopomocy. Mają prawo do pracy i innych możliwości zarobkowania, bez barier wyznaczonych wiekiem. Ich prawa obejmują także możliwość tak wycofania się, jak i uczestnictwa w życiu zawodowym i społecznym. Mają pełne prawo do udziału w edukacji.

HelpAge International jest światową siecią organizacji non-profit o charakterze narodowym, regionalnym i lokalnym. Centra organizacji znajdują się w Brukseli i Londynie. Działa ona głównie w krajach rozwijających się z misją pracy z i na rzecz osób starszych z całego świata w celu osiągnięcia trwałego polepszenia jakości ich życia, dążąc do tego, aby głos osób starszych, szczególnie tych znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej, był brany pod uwagę. Została powołana w 1983 roku, by dzielić się pomysłami i ideami, by budować płaszczyznę przeprowadzania pożądanых zmian. Skupia członków z 49 państw Afryki, Azji i Oceanii, Ameryki

Łacińskiej, Karaibów, Europy oraz Ameryki Północnej¹³. Polska nie należy do tej organizacji.

HelpAge International wspiera rozwój organizacji pozarządowych pracujących z osobami starszymi. Patronuje projektom lokalnym tworzoną oddolnie. Prowadzi ekspertyzy, upowszechnia wśród członków wiedzę, rozpowszechnia informacje, zbiera fundusze, wdraża programy osłaniające osoby starsze, pomaga w rehabilitacji. Niesie pomoc krajom dotkniętym konfliktami, katastrofami, znajdującym się w okresie transformacji ekonomicznej, w których wytwarza się szczególnie trudna sytuacja, dostarcza pomocy w sytuacjach kryzysowych, pomaga uchodźcom w osiedleniu się.

EUROPEJSKIE ORGANIZACJE I STOWARZYSZENIA

Jak można się dowiedzieć z informacji zamieszczonych na internetowych stronach między innymi polskiego Portalu Organizacji Pozarządowych, na rzecz populacji seniorów w Europie działa wiele organizacji i stowarzyszeń¹⁴.

Jedną z najstarszych jest **European Federation of the Elderly (EURAG)** – Europejska Federacja Osób Starszych. Utworzona została w 1962 r. w Luksemburgu, od 1974 roku jej Główny Sekretariat mieści się w Austrii. Jest organizacją non-profit, interreligijną i apolityczną. Należy do Platformy Europejskich Społecznych Organizacji Pozarządowych. Celem Federacji jest wspieranie solidarności między-pokoleniowej oraz utrzymanie samodzielności i niezależności życiowej osób starszych, wspomaganie uczestnictwa osób starszych w procesach decyzyjnych i wspieranie rozwoju demokracji. Federacja promuje samopomoc. Podejmuje działania służące polepszaniu sytuacji życiowej osób starszych. Usiłuje zapobiegać dyskryminacji związanej ze starszym wiekiem oraz dąży do zapewnienia bezpieczeństwa finansowego osób starszych. EURAG pracuje w oparciu o grupy robocze i komitety rozważające konkretne problemy starszego pokolenia oraz redaguje i lansuje propozycje i wnioski do Parlamentu Europejskiego, Komisji Europejskiej, Rady Europy, ONZ, Światowej Organizacji Zdrowia (WHO) i Światowej Organizacji Pracy (MOP). Jej zadaniami są ponadto koordynowanie, współpraca i wymiana opinii z ekspertami i organizacjami usługowymi, grupami samopomocowymi a także osobami indywi-

¹³ Stan na 2001: Afryka – Mozambik, Republika Południowej Afryki, Ghana, Kenia, Zimbabwe, Mauritius, Kamerun, Sierra Leone, Sudan, Uganda; Azja i Oceania – Bangladesz, Chiny, Filipiny, Australia, Fidzi, Tajlandia, Mongolia, Indie, Korea Płd., Sri Lanka, Hong Kong, Makao, Malezja, Pakistan, Singapur; Ameryka Łacińska – Kostaryka, Chile, Peru, Argentyna, Kolumbia, Boliwia, Ekwador; Karaiby – Jamajka, Grenada, Barbados, Haiti, Belize, St Lucia, Montserrat, Dominika, Antigua; Europa – Litwa, Armenia, Słowenia, Czechy, Malta, Wielka Brytania, Holandia, Dania; Ameryka Płn. – Kanada, USA.

¹⁴ Wykaz źródeł internetowych umieszczono na końcu artykułu

dualnymi, organizowanie międzynarodowych kongresów poświęconych specyficznym zagadnieniom związanym ze starością i przeznaczonych dla osób starszych.

European Platform of Seniors' Organisations (EPSO) – Europejska Platforma Organizacji Seniorów powstała w 1988 roku. Jej misja polega na dążeniu do stworzenia osobom starszym pól umożliwiających im rozwój i wykorzystanie ich wiedzy oraz zdolności zarówno na płaszczyźnie europejskiej, jak i krajowej, regionalnej i lokalnej. Cele realizuje poprzez organizowanie konferencji, na których osoby starsze mogą wyrazić swoją opinię na różne tematy (zdrowie, edukacja, przygotowanie do emerytury).

Federation Internationale des Associations des Personnes Agees (FIAPA) – Międzynarodowa Federacja Stowarzyszeń Osób Starszych z siedzibą w Paryżu, powstała w 1980 roku. Jej misja polega na podnoszeniu świadomości, że starzenie się jest problemem nie tylko demograficznym, ale także społecznym, że osoby starsze są chętne do pełnego uczestniczenia w życiu społecznym. Cele Federacji mogą być realizowane w poszczególnych krajach oraz na płaszczyźnie międzynarodowej poprzez ustanawianie programów działań dla organizacji członkowskich dotyczących rodziny, zdrowia i zaangażowania osób starszych w pracę na rzecz społeczeństwa. Stowarzyszenie organizuje seminaria ewaluacyjne, omawiające całościowo projekty i osiągnięcia, oraz spotkania z organizacjami lokalnymi w kraju ich działania.

European Parkinson's Disease Association (EPDA) – Europejskie Stowarzyszenie do spraw Choroby Parkinsona z siedzibą w Londynie podejmuje działania na rzecz międzynarodowego upowszechnienia wiedzy na temat choroby Parkinsona. Stara się umożliwić pacjentom i ich opiekunom wypracowanie najlepszych standardów usług opiekuńczych. Proponuje dostęp do najnowszych rozwiązań medycznych i szybkie docieranie z informacją o tych rozwiązaniach do pacjentów i opiekunów. Promuje i wspiera współpracę pomiędzy grupami naukowymi i eksperckimi, zajmującymi się problematyką choroby Parkinsona. Motywuje, promuje i wspiera nowe oraz już istniejące organizacje zajmujące się opieką i rehabilitacją ludzi dotkniętych chorobą Parkinsona. Działalność tej organizacji jest tym istotniejsza, że starzenie się ludzkości spowoduje, że coraz więcej osób będzie dotkniętych chorobą Parkinsona.

Osoby należące do populacji III i IV wieku mają swoje stowarzyszenia i federacje działające tak w skali globalnej, międzynarodowej, jak i narodowej oraz lokalnej, środowiskowej. Powstało kilka organizacji czy stowarzyszeń, jak np. amerykańskie „Szare pantery” czy europejskie stowarzyszenie organizacji działających na rzecz ludzi starych „EURAG”, które mają na celu ochronę interesów najstarszej grupy społecznej lub, jak niemieckie „In media vitae”¹⁵, Aktivsenioren Bayern, Senior

¹⁵ Por. W. Bachmann, *Geragogika jako przedmiot zainteresowań pedagogiki leczniczej*, [w:] J. Stochmialek, (red.), *Rozwój systemu opieki i resocjalizacji*, Częstochowa 1994, s. 188-190.

Experten Service, silna reprezentacja polityczna, czyli Partia Szarych, angielska „Help the Age”, „Les petits freres des pauvres” z Francji, „Pro senetute” ze Szwajcarii czy też poznańskie Towarzystwo Samopomocy Starszej Generacji „VIS VITALIS”, narodziły się, by włączać osoby w zaawansowanym wieku w nurt życia ogólnospołecznego.

PRAWA CZŁOWIEKA STARSZEGO

W międzynarodowych rezolucjach i aktach prawnych znajdują się artykuły, które są gwarancją przestrzegania praw każdego człowieka, nie tylko starszego (Tab. 1).

Tabela 1: Prawa człowieka starego – dokumenty międzynarodowe

Dokument	Prawa – wybór	Data
Powszechna Deklaracja Praw Człowieka	Do prywatności; Do małżeństwa; Do samostanowienia; Do wolności myśli, sumienia, wyznania; Do wolności opinii i do jej wyrażania; Do stowarzyszania się; Do wpływania na życie polityczne kraju; Do poziomu życia zapewniającego zdrowie i dobrobyt; Do ubezpieczeń społecznych; Do uczestniczenia w życiu kulturalnym.	ONZ, 1948
Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności	Do życia; Do wolności i bezpieczeństwa; Do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego; Do wolności myśli, sumienia i wyznania; Do wolności wyrażania opinii; Do wolności zgromadzenia się i stowarzyszania; Do zawarcia małżeństwa.	Rzym, 1950/ ratyfikacja 1993
Europejska Karta Społeczna	Do zabezpieczenia społecznego; Do ochrony zdrowia; Do pomocy społecznej i medycznej; Do korzystania ze służb opieki społecznej.	Turyń, 1961

Międzynarodowy	Do życia;	
Pakt Praw	Do wolności i bezpieczeństwa osobistego;	
Obywatelskich	Do tajemnicy;	
i Politycznych;	Do wolności myśli, sumienia, wyznania;	Nowy Jork,
	Do własnych poglądów;	1966/
Międzynarodowy	Do spokojnego zgromadzania się;	ratyfikacja
Pakt Praw	Do wpływania na życie polityczne kraju;	1977
Gospodarczych,	Do sprawiedliwego i publicznego rozpatrywania sprawy	
Spółecznych	przez sąd;	
i Kulturalnych	Do ochrony prawnej i równości wobec prawa. Zakaz	
	tortur lub okrutnego, niehumanitarnego albo poniżającego	
	traktowania.	

Najbardziej znaczące są prawa: do życia, do wolności i nietykalności osobistej, wolności sumienia i wyznania, wyrażania opinii, poszanowania życia prywatnego, rodzinnego, poszanowania mienia, ochrony korespondencji, wolności zgromadzeń i zrzeszania się, prawo do małżeństwa i założenia rodziny, do mieszkania, pracy, swobody przemieszczania się, opuszczania własnego kraju – przy równoczesnym zakazie wydalania, prawo do ochrony zdrowia, do zabezpieczenia społecznego, do pomocy społecznej i medycznej, prawo osób niepełnosprawnych do rehabilitacji itd.

Ustawodawstwo międzynarodowe i europejskie gwarantuje:

Prawo do życia, które nabiera szczególnej wagi w przypadkach zagrożeń eutanazji („Prawo każdego człowieka do życia jest chronione przez ustawę. Nikt nie może być umyślnie pozbawiony życia, wyjąwszy przypadki wykonywania wyroku sądowego...” Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, art. 2). Prawo do wolności, nietykalności osobistej i bezpieczeństwa staje się ważne wobec podejmowania decyzji za starszych rodziców przez dorosłe dzieci. Równie ważne jest prawo do samostanowienia („Nie wolno ingerować samowolnie w czyjekolwiek życie prywatne, rodzinne, domowe, ani w jego korespondencję, ani też uwłaczać jego honorowi lub dobremu imieniu...” Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, art. 12).

Bardzo istotne w polskich warunkach jest prawo do pomocy społecznej, ważne w okresie zmniejszonych możliwości samodzielnego życia, prawo do poziomu życia zapewniającego zdrowie i dobrobyt, włączając: wyżywienie, odzież, mieszkanie, opiekę lekarską i konieczne świadczenia lekarskie oraz prawo do poczucia bezpieczeństwa w przypadku bezrobocia, choroby, kalectwa, wdowieństwa, starości lub utraty środków do życia (Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, art. 25). Prawo do ochrony zdrowia staje się niezwykle cenne w okresie, gdy pojawia się coraz większe osłabienie zdrowotne. A ten stan, niestety, towarzyszy polskim seniorom. Prawo do stowarzyszania się jest znaczące wobec możliwości łączenia się w klubach, organizacjach, stowarzyszeniach, fundacjach i innych. Emeryci i renciści nie stanowią jakiegokolwiek siły politycznej czy społecznej. W ramach własnego poczu-

cia odpowiedzialności osoby starsze powinny wносить do realizacji swoich praw osobiste i zaangażowane uczestnictwo w procesach politycznych i społecznych. Stąd też istotne staje się prawo do zdobywania nauki ważne wobec możliwości dalszego uczenia się np. w uniwersytetach trzeciego wieku. Aktualizacja wiedzy umożliwia „życie na bieżąco”.

USTAWODAWSTWO POLSKIE

Odbicie tych postanowień jest zawarte w polskim ustawodawstwie. Osoby starsze mają zagwarantowane wszystkie powyższe prawa. Jednak, jak pisze L. Frąckiewicz, „Są [...] w grupie praw socjalnych kwestie, w których ludzie starzy doznają ograniczenia swoich praw. [...] Największym ograniczeniom podlegają: – prawo pracy, – prawo do rehabilitacji”¹⁶.

Polska jest stroną wszystkich najważniejszych dokumentów międzynarodowych o uniwersalnym charakterze dotyczących praw człowieka. Byliśmy w grupie państw-założycieli Organizacji Narodów Zjednoczonych (1946), obowiązują więc nas rezolucje Zgromadzenia Ogólnego ONZ. Ponadto ratyfikowane zostały: Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (10.12.1948), Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (Rzym, 4.11.1950), Europejska Karta Społeczna (Turyn, 18.10.1961), Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych (Nowy Jork, grudzień 1966; ratyfikowane w 1977). Polska złożyła deklarację o uznaniu kompetencji Europejskiej Komisji Praw Człowieka i Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, jest również sygnatariuszem Aktu Końcowego Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (KBWE) podpisanego w Helsinkach w 1975 r.

Ratyfikowane porozumienia umożliwiają wszystkim obywatelom korzystanie z zewnętrznych wobec kraju macierzystego procedur sądowniczych w Radzie Europy lub Komisji Praw Człowieka ONZ. Nad realizacją tych praw czuwają specjalne organy krajowe: rzecznik praw obywatelskich, Trybunał Konstytucyjny, Naczelny Sąd Administracyjny, sądy powszechne, Sąd Najwyższy. Skargi mogą być składane też do Europejskiej Komisji Praw Człowieka, która po nieskutecznym przeprowadzeniu działań mediacyjnych przekazuje je na forum Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu¹⁷ lub przedstawia je Komitetowi Ministrów Rady Europy. Ochroną praw i wolności zajmują się także organizacje międzynarodowe działające w Polsce, np. Amnesty International (1990 – Gdańsk), Komitet Helsiński (1982). Prawne regulacje dotyczące osób w podeszłym wieku skierowane są przede wszyst-

¹⁶ L. Frąckiewicz, *Bariery uczestnictwa ludzi starszych w integracji społecznej*, [w:] M. Dzięgielewska, *Przestrzeń życiowa i społeczna ludzi starszych*, Łódź 2000, s. 35.

¹⁷ W Strasburgu działa także Parlament Seniorów.

kim na ochronę dóbr osób potrzebujących stałej pomocy i opieki. Dyskusja o tzw. polityce prorodzinnej obejmuje w Polsce prawie wyłącznie rodzinę dwupokoleniową, ograniczając funkcje rodziny rozumianej współcześnie jako układ dwóch pokoleń: matka, ojciec i dzieci. Niewiele refleksji filozoficznych i działań prospołecznych poświęca się problemom związanym z życiem ludzi starych – może jedynie poza stawianiem pytania o dopuszczalność eutanazji i organizacją ośrodków i domów pomocy społecznej oraz hospicjów, czyli miejsc, w których starość jest mimo wszystko izolowana¹⁸.

Polskie organizacje zrzeszające ludzi starych stanowiły w latach dziewięćdziesiątych około 6% stowarzyszeń pozarządowych¹⁹. Przeważająca ich część ma krótką historię, będącą implikacją polskiej transformacji społeczno-ustrojowej²⁰.

W odpowiedzi na problemy starzejącego się społeczeństwa (Polska przekroczyła barierę starości demograficznej w 1968 roku) powstało Polskie Towarzystwo Gerontologiczne, działające od 1972 roku. Zajmuje się głównie rozwijaniem i popieraniem nauk gerontologicznych w ich medycznych i społecznych aspektach (Sekcja Gerontologii Społecznej). W pracach PTG uczestniczą także reprezentanci tzw. pedagogiki populacyjnej.

Ogólnopolska Rada Obchodów Roku Seniorów w liście otwartym z 24 lutego 1999 r. zwróciła się z apelem „o podejmowanie działań w środowiskach lokalnych, które przyniosą pomoc i radość Seniorom, a także pozwolą im aktywnie włączyć się w życie innych pokoleń”.

Regulatorem i „strażnikiem” praw wszystkich polskich obywateli jest Ustawa Zasadnicza z 1997 roku.

Tabela 2. Dokumenty i akty skupiające prawa człowieka starszego w Polsce

Dokument	Data
Konstytucja RP	1997
Ustawa o Pomocy Społecznej	1990
Karta Praw Osób Niepełnosprawnych (Uchwała Sejmu RP)	1997
Ustawa o Powszechnym Ubezpieczeniu Zdrowotnym	1998
Uchwała PFRON	Nr 19/1999
Polska Karta Praw Ofiary	2000

¹⁸ Por. Z. Szarota, *Wielofunkcyjna działalność domów pomocy społecznej dla osób starszych*, Kraków 1998.

¹⁹ Por. J. Erenc, J. Boczoń, *Ludzie starzy w samoorganizującym się społeczeństwie – zarys problemu*, „Zeszyty Problemowe Polskiego Towarzystwa Gerontologicznego” 1993, nr 5.

²⁰ Organizacje pracownicze – Związek Emerytów i Rencistów, kombatanckie – np. Towarzystwo Katyńskie, organizacje samopomocowe, kulturalno-oświatowe, np. Uniwersytety Trzeciego Wieku, kluby seniora, religijne – np. biura Radia Maryja.

Polskie ustawy i rozporządzenia gwarantują nadto:

Ustawa z 29 listopada 1990 o pomocy społecznej (Dz. U. 1990, nr 64, poz. 414 z późniejszymi zmianami) gwarantuje zapewnienie starszemu człowiekowi należytej opieki w miejscu zamieszkania i poza nim. Ponadto określa i gwarantuje: prawo do ochrony życia rodzinnego; prawo do pomocy w integracji ze środowiskiem; prawo do pomocy osobom mającym ograniczone możliwości poruszania się lub komunikowania z otoczeniem; prawo do świadczeń pieniężnych – zasiłek celowy, zasiłki specjalne: stały i okresowy, dodatki z powodu długotrwałej choroby; prawo do usług opiekuńczych, do specjalistycznych usług opiekuńczych; prawo do opieki, wypoczynku; prawo do pomocy dla osób w kryzysie życiowym.

Ustawa o powszechnym ubezpieczeniu zdrowotnym (Dz. U. 1998, nr 117, poz. 756) gwarantuje prawo do korzystania ze świadczenia z ubezpieczenia zdrowotnego osobom ubezpieczonym. Świadczenia kas chorych mają na celu: zachowanie zdrowia oraz zapobieganie chorobom i urazom, wczesne wykrywanie chorób, leczenie, zapobieganie niepełnosprawności i jej ograniczanie. Kasa Chorych ma zapewnić: badanie i porady lekarskie i stomatologiczne, badanie diagnostyczne, leczenie (ambulatoryjne, w domu chorego, szpitalne oraz w ramach pomocy doraźnej, czyli pomoc pogotowia ratunkowego), rehabilitację leczniczą, świadczenia pielęgniarские, opiekę profilaktyczną, zaopatrzenie w leki i materiały medyczne, przedmioty ortopedyczne i środki pomocnicze oraz lecznicze środki techniczne, orzekanie o stanie zdrowia, opiekę paliatywno-hospicyjną. Osoby ubezpieczone mają prawo do swobodnego wyboru lekarza rodzinnego, pielęgniarzki i innych specjalistów udzielających świadczenia zdrowotne, związanych umową z Kasą Chorych. Mogą także wybierać szpital. Ubezpieczonym przysługuje leczenie uzdrowiskowe. Wysokospecjalistyczne procedury medyczne obejmujące czynności medyczne, leki oraz lecznicze środki techniczne, których wykaz ustala Minister Zdrowia, są finansowane z budżetu państwa, a nie ze środków Kas Chorych. Ubezpieczonym nie przysługują świadczenia ponadstandardowe, których wykaz ustala Minister Zdrowia.

Prawa zawarte w Polskiej Karcie Praw Osób Niepełnosprawnych odnoszą się do części populacji Seniorów. Jednakże, wobec postępującej wraz z wiekiem medykalizacji potrzeb, nabierają one szczególnego znaczenia. Tak więc najistotniejsze wydają się prawa do niezależnego, samodzielnego i aktywnego życia. Osoby starsze i niepełnosprawne nie mogą podlegać dyskryminacji. Muszą mieć zapewniony dostęp do dóbr i usług, do leczenia i opieki medycznej, rehabilitacji, do pomocy psychologicznej, do zabezpieczenia społecznego, do życia w środowisku wolnym od barier funkcjonalnych, do pełnego uczestniczenia w życiu publicznym, społecznym, kulturalnym, artystycznym, sportowym oraz rekreacji i turystyce odpowiednio do swych zainteresowań i potrzeb.

PODSUMOWANIE

Osoby starsze są wartościowymi depozytariuszami kultury, tradycji, wiedzy i obyczaju. Wartości te są zasadnicze dla zachowania więzi międzypokoleniowych. Większość osób w podeszłym wieku wnosi bezcenne dobra do społeczności lokalnych, rodzin, społeczeństw jako opiekunowie, mentorzy i aktywni obywatele. Z badań przeprowadzonych w Polsce w 1996 roku wynika, że co czwarty wolontariusz to osoba w starszym wieku. Ponadto osoby starsze angażują się w aktywność organizacyjną, aktywność kulturalną oraz aktywność sąsiedzką. Wciąż są potrzebni swoim rodzinom. Przed najstarszą generacją roztacza się więc szeroka oferta pełnienia różnorodnych, użytecznych ról społecznych. Zaangażowanie Seniorów (teoria aktywności, teoria kompetencji) zależy od starań o poprawę możliwości dialogu, wymiany i współpracy międzygeneracyjnej, wzmocnienie zdolności rodziny i wspólnoty w dostarczaniu opieki i wsparcia osobom starszym, wzmocnienie zdolności sektora państwowego i prywatnego, organizacji pozarządowych i dobroczynnych do współpracy na rzecz osób starszych.

BIBLIOGRAFIA

- Bachmann W., *Geragogika jako przedmiot zainteresowań pedagogiki leczniczej*, [w:] J. Stochmiałek, (red.), *Rozwój systemu opieki i resocjalizacji*, Częstochowa 1994.
- Dzięgielewska M., *Przestrzeń życiowa i społeczna ludzi starszych*, Łódź 2000.
- Erenc J., Boczoń J., *Ludzie starzy w samoorganizującym się społeczeństwie – zarys problemu*, „Zeszyty Problemowe Polskiego Towarzystwa Gerontologicznego” 1993, nr 5.
- Frąckiewicz L., *Bariery uczestnictwa ludzi starszych w integracji społecznej*, [w:] M. Dzięgielewska, *Przestrzeń życiowa i społeczna ludzi starszych*, Łódź 2000.
- Frąckiewicz L., *Karta Praw Człowieka Starego*, Warszawa 1985.
- Klonowicz S., *Starzenie się ludności*, [w:] *Encyklopedia Seniora*, Warszawa 1986.
- Kocemba J., *Biologiczne wyznaczniki starości*, [w:] Panek. A., Szarota Z. (red.), *Zrozumieć starość*, Kraków 2000.
- Korolewa E., *Charakterystyka orientacji dorosłego w dziedzinie edukacji*, [w:] S. Wierszłowski (red.), *Edukacja Dorosłych: realia, problemy, prognoza*, Warszawa 1999.
- Prawa człowieka. Dokumenty międzynarodowe*, przeł. Gronowska B., Jasudowicz T., Mik C., Toruń 1996.
- Rosset E., *Ludzie starzy. Studium demograficzne*, Warszawa 1967.
- Panek. A., Szarota Z. (red.), *Zrozumieć starość*, Kraków 2000.

Papieska Rada do spraw Świeckich, *Godność i Posłannictwo Ludzi Starszych w Kościele i w Świecie*, przeł. ks. Stanisław Czerwik, Watykan 1998.

Szarota Z., *Wielofunkcyjna działalność domów pomocy społecznej dla osób starszych*, Kraków 1998.

Wiśniewska-Roszkowska K., *Starość jako zadanie*, Warszawa 1989.

Zych A. A., *Człowiek wobec starości. Szkice z gerontologii społecznej*, Katowice 1999.

Dz. U. 1977, nr 38, poz. 167.

Dz. U. 1990, nr 64, poz. 414.

Dz. U. 1993, nr 1, poz. 284.

Dz. U. 1998, nr 117, poz. 756.

Dz. U. 1998, nr 147, poz. 962.

Dz. U. 1999, nr 8, poz. 67.

www.diecezjalne.katowice.opoka.org.pl

www.eurag-europe.org

www.fidh.org

www.helpage.org

www.hrw.org

www.ifa-fiv.org

www.mpips.gov.pl – portal Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej

www.ngo.pl – portal organizacji pozarządowych

www.orpagov.pl

www.seniorweb.nl

www.spes.org.pl